

ROMAIN GARY

PRÍSLUB
ÚSVITU

corneille

PRÍSLUB ÚSVITU

Romain Gary, 1939
Photo Collection Sylvia Stave Agid

ROMAIN GARY

PRÍSLUB
ÚSVITU

cornille

KNIHA VYŠLA S PODPOROU PROGRAMU POMOCI
VYDÁVANIA KNÍH FRANCÚZSKEHO INŠTITÚTU

CET OUVRAGE A BÉNÉFICIÉ DU SOUTIEN
DES PROGRAMMES D'AIDE À LA PUBLICATION
DE L'INSTITUT FRANÇAIS

Konzultácie a cenné rady v oblasti leteckej terminológie nám
poskytli členovia Aeroklubu Žilina: piloti Ladislav „Vlado“
Ďurana, voj. 1. st. Matej Jedlička a Adrián Nagy. Ďakujeme!

ROMAIN GARY
PROMESSE DE L'AUBE

© ÉDITIONS GALLIMARD, PARIS 1960
TRANSLATION © ZUZANA KASÁKOVÁ, LUCIA ONDRÁŠKOVÁ
COVER © JÁN KOVÁCS
DESIGN © MONIKA ZBÍNOVÁ
SLOVAK EDITION © MONICQA PUBLISHING 2021

ISBN 978-80-973806-6-3

Renému a Sylvii Agidovcom.

Prvá část

PRVÁ KAPITOLA

Je koniec. Pláž Big Sur je prázdna a ja stále ležím na piesku, na tom istom mieste, kam som dopadol. Hmla nad morom veci zjemňuje, na obzore ani sťažeň, na útese predou mnou tisíce vtákov, na ďalšom rodina tuleňov – otec sa neúnavne vynára z vĺn, lesklý a oddaný, s rybou v papuli. Morské lastovičky občas pristanú tak blízko, až zadržiam dych, a moja stará potreba sa vo mne zobúdzajú a prehadzujú: ešte chvíľu a spočinú mi na tvári, schúlia sa mi na krku a na ramenách, celého ma pokryjú... Aj v štyridsiatich štyroch rokoch ešte stále snívam o elementárnom kúsku nežnosti. Nehybné ležím vystretý na pláži tak dlho, že pelikány a kormorány okolo mňa napokon utvorili kruh a jeden tuleň sa práve nechal vlnami zaniest až k mojim nohám. Vzpriamený na plutvách na mňa chvíľu pozeral a potom sa vrátil späť do oceánu. Usmial som sa naňho, no on tam zostal stáť vážny a trochu smutný, ako keby vedel.

Moja matka sa viezla päť hodín taxíkom, aby sa so mnou mohla rozlúčiť počas mobilizácie v Salon-de-Provence, kde som bol vtedy seržantom-inštruktorom v leteckej škole École de l'Air.

Taxík bol starý rozpadávajúci sa Renault: istý čas sme mali z obchodného využitia vozidla podiel päťdesiat, potom dvadsaťpäť percent. Už pred rokmi sa taxík stal výlučným

majetkom jej bývalého spoločníka, šoféra Rinaldiho: matka však mala tendenciu myslieť si, že na vozidlo má stále akési morálne právo, a keďže Rinaldi bol milý, hanblivý a citlivý tvor, zneužívala trochu jeho dobrú vôľu. Tak sa stalo, že sa ním nechala zaviezť z Nice do Salon-de-Provence – tristo kilometrov –, samozrejme, bez platenia, a ešte dlho po vojne si Rinaldi škriabal hlavu, ktorá odvtedy celkom zošedivela, a s akousi obdivnou nevraživosťou spomínal na to, ako ho moja matka *mobilizovala*.

„Nasadla do taxíka a potom mi jednoducho povedala: ‚Do Salon-de-Provence, rozlúčime sa s mojím synom.‘ Pokúsil som sa brániť: cesta tam a naspäť bola na desať hodín. Okamžite mi vynadala do zlých Francúzov a pohrozila, že zavolá políciu a dá ma zatknúť, lebo je mobilizácia a ja sa jej snažím vyhnúť. Uvelebila sa mi v taxíku so všetkými tými balíkmi pre vás – s klobásami, šunkami, džemami – a opakovala, že jej syn je hrdina, že ho chce ešte raz objasť a že nemám čo diskutovať. Potom trochu plakala. Vaša stará mamička, tá vždy plakala ako dieťa, a keď som ju tam videl v mojom taxíku, po toľkých rokoch, čo sme sa poznali, potichu plakať s tým jej výzorom zbitého psa – prepáčte, *monsieur* Romain, dobre viete, aká bola –, nemohol som povedať nie. Deti som nemal, všetko išlo do hája, na jednej jazde taxíka už nezáležalo, hoci to bolo päťsto kilometrov. Povedal som: ‚Dobre, ideme, ale preplatíte mi benzín, z princípu. Stále to brala tak, že na taxík jej ostalo právo, len preto, že pred siedmimi rokmi sme boli spoločníkmi. Nič to zato, môžete aspoň povedať, že vás milovala, urobila by pre vás čokoľvek...‘“

Videl som, ako pred jedáľňou vystupuje z taxíka s palicou v ruke a gauloiskou medzi perami a pred výsmešnými pohľadmi bažantov mi teatrálnym gestom otvára náruč v očakávaní, že syn sa do nej podľa najlepšej tradície vrhne.

Prišiel som k nej nenútene a trochu trúfalo, seabedomo som sa knísal v ramenách s čiapkou narazenou na očiach a s rukami vo vreckách tej koženej bundy, ktorá toho toľko vykonala pri náboroch mladých k letectvu, pobúrený a strápnenny tím neprípustným nájazdom jednej matky do mužského sveta, v ktorom som sa tešil krvopotne nadobudnutej reputácii ťažkého frajera, ozajstného drsňáka.

Predstierajúc najväčší chlad, akého som bol schopný, som ju pobožkal a neúspešne som sa pokúsil šikovne ju vmanévrovať za taxík, aby som ju skrýl pred pohľadmi, no ona len spravila krok dozadu, aby ma mohla lepšie obdivovať, a so žiariacou tvárou, s úžasom v očiach, s rukou na srdci, hlasno vtahujúc nosom vzduch, čím vždy dávala najavo výraznú spokojnosť, hlasom, ktorý sa nedal nepočuť, a so silným ruským prízvukom zvolala:

„Guynemer! Budeš druhý Guynemer! Uvidíš, tvoja matka má vždy pravdu!“

Pocítil som, že mi horia líca, za chrbtom som začul smiech a ona už s výhražným gestom palicou smerom k rozjarenej vojenskej čvarge vyvalujúcej sa pred kaviarňou oduševnene vyvolávala:

„Budeš hrdina, budeš generál, Gabriele d’Annunzio, francúzsky veľvyslanec – nikto z tých oplanov nevie, kto si!“

Myslím, že nijaký syn ešte necítil toľko nenávisti k svojej matke ako v tej chvíli ja.

No zatiaľ čo som sa jej zúrivým šepotom snažil vysvetliť, že ma nenapraviteľne kompromituje v očiach celej leteckej armády, a znovu som sa pokúšal zatlačiť ju za taxík, na tvári sa jej usadil zmätený výraz, pery sa jej začali chvieť a ja som opäť začul tú neznesiteľnú formulku, ktorá bola pre náš vzťah už dávno príznačná.

„Takže ty sa za svoju starú matku hanbíš?“

Naraz mi padlo k nohám všetko to pozlátko falošnej mužnosti, márnivosti a tvrdosti, ktorým som sa tak pracne kráslil. Chytil som ju okolo pliec, zatiaľ čo voľnou rukou som svojim kamarátom adresoval expresívne gesto, prostredník podopretý palcom a oživovaný vertikálnym pohybom hore-dolu, ktorého zmysel, ako som sa neskôr dozvedel, poznali vojaci na celom svete, až na to, že v Anglicku na to boli treba dva prsty a románskym národom stačil jeden – je to otázka temperamentu.

Už som nepočul smiech, nevidel som už výsmešné pohľady, objímal som ju okolo pliec a myslel som na všetky tie bitky, na ktoré sa kvôli nej vydám, na prísľub, ktorý som si dal na úsvite svojho života, že ocením jej zásluhy, že dám zmysel jej obeti a že sa jedného dňa vrátim domov, keď víťazne vybojujem vládu nad svetom od tých, ktorých silu a krutosť som sa už od prvých krokov tak dobre naučil poznať.

Ešte aj dnes, po viac ako dvadsiatich rokoch, kedy už je všetko povedané a ja bez pohnutia ležím na svojom útese na Big Sur na brehu oceánu, kde počuť len krik tuleňov v obrovskej morskej samote, kadiaľ občas preplávajú veľryby a vytryskujú prúdy vody, ktoré sú v tej nekonečnosti maličké a smiešne – ešte aj dnes, keď sa všetko zdá prázdne, stačí, aby som zdvihol pohľad, a vidím nad sebou skláňať sa zástup nepriateľov pátrajúcich po nejakom náznaku prehry alebo kapitulácie.

Bolo som ešte len dieťa, keď mi o nich matka po prvý raz povedala. Obklopili ma ešte skôr než Snehulienka, Kocúr v čizmách, skôr než sedem trpaslíkov a ježibaba, a už nikdy ma neopustili. Matka mi ich po jednom ukazovala, šepkala ich mená a túlila ma k sebe. Ešte som nechápal, no už som cítil, že jedného dňa sa im kvôli nej postavím. Každým ďalším rokom som ich tváre rozoznával o niečo lepšie, každou

ranou, ktorú nám zasadili, som cítil, ako vo mne rastie moje poslanie nepodvoliť sa. Dnes, po tom, čo som prežil, na konci svojej cesty, ich ešte stále jasne vidím v šere Big Sur a napriek hučaniu oceánu počujem ich hlasy. Ich mená mi samé prichádzajú na jazyk, a hoci teraz som už starnúci muž, znovu im čelím pohľadom osemročného chlapca, ktorým som bol.

Ako prvý je tu Totoš, boh hlúposti, so zadkom červeným ako pavián, s hlavou obmedzeného intelektuála, šialene milujúci abstrakciu. V roku 1940 bol miláčikom a doktrinárom Nemcov, dnes sa čoraz viac uchyluje k čistej vede a často je možné ho vidieť nakláňať sa cez plece našim vedcom. Po každom jadrovom výbuchu sa jeho tieň týči o trochu vyššie nad zemou. Jeho obľúbenou fintou je dať hlúposti zdanie geniality a verbovať spomedzi nás velikánov, ktorí sa postarajú o našu vlastnú skazu.

Merzavka, boh absolútnych právd, je akýsi kozák stojaci na hromade mŕtvol s bičíkom v ruke, s baranicou stiahnutou na oči a s rozjareným úšklabkom. Ten je naším najstarším pánom a majstrom. Naš osud riadi už tak dlho, že zbohatol a stal sa váženým. Vždy, keď vraždí, mučí a utláča v mene absolútnych náboženských, politických alebo morálnych právd, polovica ľudstva mu rozčítene líže päty. Neskutočne ho to zabáva, pretože vie, že absolútne pravdy neexistujú, že sú len prostriedkom, ako si nás podrobiť. Aj v tejto chvíli v opálovom vzduchu Big Sur, hlasnejšie než štekot tuleňov a škrekot kormoránov, z veľkej diaľky buráca smerom ku mne ozvena jeho triumfálneho smiechu a ani hlas môjho brata Oceánu ho nedokáže prehlásiť.

A je tu aj Filoš, boh malichernosti, predsudkov, pohrdania, nenávisti – vykláňa sa zo svojho domovníckeho bytu pri vchode do obývaného sveta a vykrikuje: „Špinavý Američan, špinavý Arab, špinavý Žid, špinavý Rus, špinavý Číňan, špi-

navý neger!“ Je to vynikajúci organizátor masových hnutí, vojen, lynčovania, prenasledovania, obratný dialektik, otec všetkých ideologických útvarov, veľký inkvizítor a milovník svätých vojen. Napriek prašivej srsti, hlave hyeny a vykrúteným labkám je to jeden z najmocnejších a najpočúvanejších bohov, ktorého nájdeme vždy vo všetkých táboroch, a jeden z najhorlivejších strážcov našej zeme, ktorý s nami o jej vlastníctvo súperí s tou najväčšou úskočnosťou a najväčšou obratnosťou.

Existujú aj iní bohovia, tajomnejší a pochybnejší, zákernejší a maskovanejší, ťažko rozpoznateľní. Ich zástupy sú početné a početní sú aj ich komplici medzi nami. Moja matka ich dobre poznala. Často mi o nich chodila rozprávať do detskej izby, pričom mi hlavu tisla na svoju hrud' a stišovala hlas. Postupne sa tí despotovia, ktorí si osedlávajú svet, stali pre mňa skutočnejšími a viditeľnejšími než tie najznámejšie predmety a ich obrovské tiene sa nado mnou skláňajú až do dnešného dňa. Keď zdvihnem hlavu, zdá sa mi, že vidím ich jagajúce sa kyrysy, a ich kopije akoby na mňa mierili s každým nebeským lúčom.

Dnes sme starí nepriatelia a práve o mojom boji s nimi vám tu chcem porozprávať. Moja matka bola jednou z ich obľúbených hračiek. Už ako celkom malý som sám sebe prisahal, že ju z toho poddanstva vyslobodím. Vyrástol som v očakávaní dňa, kedy budem môcť konečne načiahnuť ruku k závoju, ktorý zatemňoval svet, a odhaliť zrazu tvár múdrosti a súcitu. Chcel som od tých absurdných bohov opitých svojou mocou vydobýť vládu nad svetom a vrátiť zem tým, ktorí na nej žijú z odvahy a lásky.

DRUHÁ KAPITOLA

Myslím, že som mal trinásť rokov, keď som po prvýkrát pocítil predtuchu svojho poslania. Chodil som vtedy na lýceum v Nice a matka mala v hoteli Negresco jednu z tých chodbových *vitrín*, kde vystavovala tovar, ktorý jej prepúšťali luxusné obchody. Z každého šálu, ktorý predala, z každého opasku alebo blúzky mala desaťpercentnú províziu. Občas potajomky mierne navyšovala sumy a rozdiel putoval do jej vrecka. Celý deň číhala na možných zákazníkov a nervózne fajčila nespočetné množstvo gauloisiek, pretože náš každodenný chlieb vtedy úplne závisel od tohto neistého obchodu.

Takto už trinásť rokov sama, bez manžela, bez milenca, statočne bojovala, aby každý mesiac zarobila to, čo sme potrebovali na živobytie, na zaplatenie masla, topánok, nájomného, oblečenia, obedňajšieho bifteku – toho bifteku, ktorý predomňa každý deň trochu slávnostne kládla na tanieri ako znak jej víťazstva nad nepriazňou osudu. Vracal som sa z lýcea a sadal si k jedlu. Matka postojačky pozerala, ako jem, s pokojným výrazom fenky, ktorá kŕmi šteniatka.

Sama sa bifteku odmietala dotknúť a ubezpečovala ma, že má rada len zeleninu a že mäso a masť má prísne zakázané.

Jedného dňa, keď som dojedol, som sa išiel do kuchyne napiť vody.

Matka sedela na stoličke; na kolenách mala panvicu, na ktorej sa pripravoval môj biftek. Starostlivo z nej vytierala

mastný obsah kúskami chleba, ktoré potom hltavo jedla, a napriek rýchlemu pohybu, ktorým chcela panvicu schovať pod obrúskom, som sa náhle, bleskovo dozvedel pravdu o skutočných motívoch jej vegetariánskej diéty.

Chvíľu som zostal stáť ako skamenený a s hrôzou som hľadel na panvicu zle zakrytú obrúskom a na matkin znepokojený, previnilý úsmev. Potom som sa rozplakal a ušiel.

Na konci avenue Shakespeare, kde sme vtedy bývali, bol takmer kolmý návoz týčiaci sa nad železnicou a práve tam som sa bežal ukryť. Hlavou mi preletela myšlienka hodiť sa pod vlak a uniknúť tak hanbe a bezmocnosti, no divoké odhodlanie napraviť svet a jedného dňa ho k matkiným nohám zložiť šťastný, spravodlivý a jej hodný, mi takmer vzápätí popálilo srdce ohňom, ktorého žiar mi tlel v krvi až do konca. S tvárou medzi dlaňami som sa nechal unášať svojou bolesťou, ale slzy, ktoré ku mne často bývali také zhovievavé, mi tentoraz nepriniesli nijakú úľavu. Zmocnil sa ma neznesiteľný pocit, že som niekoho o niečo ukrátil, pocit straty mužnosti, takmer telesnej poruchy. Postupne, ako som rástol, sa moja detská frustrácia a zmätená túžba zďaleka nezmiernovali, ale rástli so mnou a pomaly sa transformovali do potreby, na ktorej naplnenie už nikdy nestačila nijaká žena ani umenie.

Práve som plakal v tráve, keď som hore na svahu zbadal matku. Nevieam, ako to miesto objavila. Nikdy tam nikto nechodil. Videl som, ako sa zohla, aby prešla popod drôty, a zišla smerom ku mne so sivými vlasmi plnými svetla a neba. Sadla si vedľa mňa so svojou večnou gauloiskou v ruke.

„Neplač.“

„Nechaj ma.“

„Neplač. Odpusť mi. Teraz je z teba muž. Ublížila som ti.“

„Hovorím ti, že ma máš nechať!“

Po koľajniciach prešiel vlak. Náhle sa mi zazdalo, že to môj zármutok spôsobuje všetok ten rachot.

„Už to neurobím.“

Trochu som sa upokojil.

Obaja sme sedeli na násype s laktami na kolenách a pozerali sme na druhú stranu.

Bola tam koza priviazaná ku stromu, k mimóze. Mimóza kvitla, obloha bola veľmi modrá a slnko sa činilo.

Náhle som si pomyslel, že svet poriadne zavádza.

To je moja prvá dospelácka myšlienka, na ktorú si spomínam.

Matka mi podala balíček gauloisiek.

„Chceš cigaretu?“

„Nie.“

Snažila sa ku mne správať ako k mužovi. Možno sa ponáhľala. Mala už päťdesiatjeden rokov. Ťažký vek, keď máte v živote za jedínú oporu len dieťa.

„Písal si dnes?“

Už viac ako rok som *písal*. Svojimi básňami som už zaplnil niekoľko školských zošitov. Aby som si vytvoril ilúziu, že ich uverejnili, slovo za slovom som ich prepisoval tlačnými písmenami.

„Áno. Začal som písať veľkú filozofickú báseň o reinkarnácii a migrácii duší.“

Odobrujúco prikývla.

„A v škole?“

„Dostal som guľu z matiky.“

Matka sa zamyslela.

„Nerozumejú ti,“ povedala.

Celkom som s ňou súhlasil. Zafatost', s akou mi profesori prírodovedných predmetov udeľovali nedostatočné, na mňa z ich strany pôsobila dojmom hrubej ignorancie.

„Budú to ľutovať,“ povedala matka. „Budú sa hanbiť. Tvoje meno bude jedného dňa zlatými písmenami vyryté na stenách lýcea. Zajtra za nimi pôjdem a poviem im ...“

Zachvel som sa.

„Mama, zakazujem ti to! Zase ma zosmiešniš.“

„Prečítam im tvoje posledné básne. Bola som veľká herečka, viem prednášať verše. Budeš d'Annunzio! Budeš Victor Hugo, Nobelova cena!“

„Mama, zakazujem ti, aby si im išla niečo hovoriť!“

Nepočúvala ma. Pohľad sa jej stratil v priestore a na pery jej vystúpil šťastný úsmev, naivný a sebavedomý zároveň, akoby očami, ktorými prevrtávala hmly budúcnosti, zrazu uvidela svojho syna v mužnom veku pomaly vystupovať po schodoch Panteónu¹ v kompletnej uniforme, ovenčeného slávou, úspechom a poctami.

„Všetky ženy ti budú ležať pri nohách,“ uzavrela kategoricky a cigaretou zametala oblohu.

V oblaku dymu prefrčal spoj dvanásť päťdesiat do Ventimiglie. Cestujúci v okienkach sa museli čudovať, čo to tá sivovlasá dáma a to smutné dieťa, ktoré si ešte utiera slzy, môžu na nebi tak pozorne sledovať.

Matka zrazu vyzerala ustarostene.

„Musíme ti nájsť nejaký pseudonym,“ povedala rázne. „Veľký francúzsky spisovateľ nemôže mať ruské meno. Keby si bol husľový virtuóz, bolo by to výborné, ale pre titana francúzskej literatúry sa to nehodí ...“

Titan francúzskej literatúry tentoraz úplne súhlasil. Už polroka som každý deň trávil niekoľko hodín *skúšaním* pseudonymov. Červeným atramentom som ich krasopisne zaznamenával do špeciálneho zošita. Práve v to ráno sa môj výber

¹ Áno, ja viem.

ustálil na *Hubertovi de la Vallée*, avšak o polhodinu neskôr som podľahol nostalgickému čaru *Romaina de Roncevaux*. Svoje skutočné meno, Romain, som považoval za celkom uspokojivé. Nanešťastie tu už bol Romain Rolland, a ja som nebol ochotný deliť sa s niekým o svoju slávu. Celé to bolo skutočne náročné. Pri pseudonyme je ošemetné to, že nikdy nemôže vyjadriť všetko, čo v sebe človek cíti. Dospel som takmer až k záveru, že pseudonym nie je ako prostriedok literárneho výrazu dostatočný a je potrebné ešte aj písať knihy.

„Keby si bol husľový virtuóz, meno Kacew by bolo výborné,“ zopakovala matka a pritom si povzdychla.

Tá záležitosť s ‚husľovým virtuózom‘ bola pre ňu veľkým sklamaním a ja som sa preto cítil skutočne previnilo. Bolo v tom osudové nedorozumenie, ktoré moja matka vôbec nechápala. Očakávala odo mňa všetko a hľadala nejakú zázračnú skratku, ktorá by nás oboch doviedla *ku sláve a zbožňovaniu davov*. Nikdy neváhala použiť klíše, čo bolo dôsledkom ani nie tak banálnej slovnej zásoby, ale skôr akéhosi podrobenia sa spoločnosti jej čias, jej hodnotám, zlatej parite – medzi otrepanými frázami, hotovými formuláciami a platným spoločenským poriadkom totiž existuje puto schvaľovania a konformizmu, ktoré presahuje jazyk. Najskôr v sebe živila nádej, že budem zázračným dieťaťom, spojením Jaschu Heifetza a Yehudiho Menuhina, ktorí vtedy boli na vrchole svojej ranej slávy. Moja matka vždy snívala o tom, že bude veľkou umelkyňou. Mal som sotva sedem rokov, keď mi z jedného obchodu vo Vilniuse, vo východnom Poľsku, kde sme vtedy prechodne bývali, zaobstarala husle z druhej ruky a slávnostne ma doviedla k ošumelému mužovi v čiernom odeve a s dlhými vlasmi, ktorého úctivo šepkajúc nazývala *maestro*. Potom som tam statočne chodil sám dvakrát do týždňa s husľami v okrovom puzdre, zvnútra vystlanom

fialovým zamatom. Na *maestra* som si zachoval spomienku len ako na človeka hlboko ohromeného zakaždým, keď som sa chopil sláčika, a jeho výkrik „ojoj!“, ktorý zo seba následne vydal a ruky si pritom dvíhal k ušiam, mám ešte stále v živej pamäti. Myslím, že to bola bytosť nekonečne trpiaca absenciou univerzálnej harmónie v tomto podlome svete, absenciou harmónie, v ktorej som za tie tri týždne, koľko trvali moje hodiny, musel zohrať významnú úlohu. Na konci tretieho týždňa mi slák i husle energicky vytrhol z rúk, povedal, že si pohovorí s mojou matkou, a poslal ma preč. To, čo matke povedal, som sa nikdy nedozvedel, niekoľko dní však vzdychala a vyčítavo na mňa pozerala, pričom ma k sebe v návale súcitu podchvíľou tisla.

Velký sen odletel.

TRETIA KAPITOLA

Matka vtedy na zákazku vyrábala klobúky pre záujemkyne, ktoré si spočiatku zháňala prostredníctvom korešpondencie; každý prospekt bol napísaný ručne a hlásal, že „bývalá riaditeľka veľkého parížskeho módného domu pristala na to, že pre rozptýlenie bude doma modelovať klobúky pre úzku a vybranú klientelu“. Túto činnosť sa pokúsila obnoviť o niekoľko rokov neskôr, krátko po našom príchode do Nice v roku 1928, v dvojizbovom byte na avenue Shakespeare, a keďže trvalo dlho, kým sa tento obchod rozbehol – v skutočnosti sa nerozbehol nikdy –, matka poskytovala kozmetické služby v zadnej miestnosti u dámskeho kaderníka a popoludní ponúkala rovnakú starostlivosť nóbl psom v salóne na avenue de la Victoire. Neskôr prišli na rad hotelové vitríny, šperky s províziou, ktoré ponúkala po prepychových hoteloch, podiel v stánku so zeleninou na trhu de la Buffa, predaj nehnuteľností, spravovanie hotela – skrátka, nikdy mi nič nechýbalo, vždy som mal na obed biftek a nikto v Nice ma nikdy nevidel zle obutého alebo oblečeného. Hrozne ma štvalo, že absolútnou absenciou hudobného talentu som si voči matke nesplnil svoj záväzok, a doteraz nemôžem počuť meno Menuhin alebo Heifetz bez toho, že by sa mi v srdci nezačali prebúdzat' výčitky svedomia. Keď som bol asi o tridsať rokov neskôr generálnym konzulom Francúzska v Los Angeles, osud chcel, aby som udelil Veľký kríž Čestnej légie Jaschovi Heifetzovi, ktorý býval v mojom

obvođe. Keď som kríž prišpendlil huslistovi na hrud' a vyriekol ustálenú formulku „pán Jascha Heifetz, v mene prezidenta republiky a na základe právomocí, ktoré mi boli udelené, vás vyznamenávam Veľkým krížom Čestnej légie“; zrazu som sa začul, ako nahlas a zrozumiteľne hovorím s pohľadom obráteným k nebu:

„To nevymyslíš, čo ti poviem.“

Maestro sa zdal byť mierne zaskočený.

„Prepáčte, pán generálny konzul?“

Rýchlo som ho podľa zvyklostí pobožkal na obe líca, aby bola ceremónia kompletná.

To, že matku strašne sklamalo, že nemám hudobný sluch, som vedel podľa toho, že to predo mnou nikdy viac nespomenula.

U tej ženy, ktorej – a to treba povedať – tak často chýbal takt, bola podobná zdržanlivosť jasným znakom utajovaného a hlbokého trápenia. Jej vlastné umelecké ambície sa nikdy nenaplnili a spoliehala sa na to, že ich zrealizujem ja. A ja som sa rozhodol spraviť všetko, čo bude v mojej moci, aby sa prostredníctvom mňa stala slávnou a žiadanou umelkyňou, a po dlhom váhaní medzi malbou, divadlom, spevom a tancom som si jedného dňa musel zvoliť literatúru, ktorá mi na tejto zemi pripadala ako posledné útočisko pre všetkých tých, ktorí nevedia, kam sa spratať.

Epizódu s husľami sme už teda medzi sebou nikdy nezmenili a vydali sme sa hľadať novú cestu, ktorá by nás priviedla ku sláve.

Trikrát do týždňa som si bral hodvábné papučky a nechal sa za ruku odviešť do štúdia Sašu Jigloffa, kde som dve hodiny poctivo dvíhal nohu pri žrdi, zatiaľ čo matka sedela v kúte, podchvílou s očareným úsmevom spínala ruky a vykrikovala:

„Nižinskij! Nižinskij! Budeš Nižinskij! Viem, čo hovorím!“

Potom ma odprevadila do šatne, kde s bdelym zrakom zostávala, kým som sa vyzliekal, pretože „Saša Jigloff mal skazené mravy“, ako mi vysvetlila. Čoskoro vysvitlo, že toto obvinenie bolo oprávnené, pretože kým som bol v sprche, Saša Jigloff tam po špičkách prišiel a, ako som vo svojej úplnej nevinnosti veril, pokúsil sa ma pohrýzť, načo zo mňa vyrazil hrozný rev. Ešte teraz vidím úbohého Jigloffa utekať krížom cez telocvičňu pred matkou, ktorá ho ako odtrhnutá z reťaze prenasledovala s palicou v ruke – a to bol koniec mojej kariéry veľkého tanečníka. Vo Vilniuse vtedy boli dve ďalšie tanečné školy, ale matka sa už poučila a viac si na to netrúfala. Myšlienka, že jej syn by mohol byť niečím iným ako mužom, ktorý miluje ženy, bola pre ňu neznesiteľná. Určite som nemal viac než osem rokov, keď mi začala opisovať moje budúce úspechy, evokovať vzdychy a pohľady, zamilované lístočky a prísahy; nenápadné stisnutie ruky na terase za svitu luny; moju bielu uniformu dôstojníka národnej gardy a v dialke valčík; šepot a naliehavé prosby. Posediačky so sklopenými očami, s trochu previnilým a zvláštne mladým úsmevom ma držala v náručí, pričom ma zahŕňala všetkými poctami a líškaním, na ktoré ju jej veľká krása určite kedysi oprávňovala, a ich príchut' alebo spomienka na ne ju možno úplne neopustili. Nedbanlivo som sa o ňu opieral, počúval som ju síce naoko ľahostajne, ale s o to väčším záujmom, a nesústreďene som oblizoval džem z krajca chleba. Bol som ešte príliš mladý, aby som pochopil, že sa takto snažila vyslobodiť zo svojej ženskej osamelosti, zo svojej vlastnej potreby nežnosti a pozornosti.

Keďže husle i balet sme vylúčili a moja matematická nespôsobilosť mi zabráňovala byť *novým Einsteinom*, tentoraz som sa sám pokúsil odhaliť v sebe nejaký skrytý talent, ktorý by umožnil umeleckým túžbam mojej matky realizovať sa.

Už niekoľko mesiacov som si zvykol baviť sa s farbičkami, ktoré boli súčasťou mojich školských potrieb.

Dlhé hodiny som trávil so štetcom v ruke a opájal som sa červenou, žltou, zelenou a modrou. Jedného dňa – mal som vtedy desať rokov – vyhľadal profesor kreslenia moju matku a vyjadril pred ňou svoj názor: „Pani, váš syn má na maľovanie talent, ktorý neradno zanedbať.“

Toto odhalenie malo na matku úplne nečakaný účinok. Nepochybne bola chuderka príliš preniknutá fámami a málomeštiackymi predsudkami, ktoré boli v kurze začiatkom storočia, isté však je, že z tohto alebo z nejakého iného dôvodu išli v jej predstavách maliarstvo a zbabraný život ruka v ruku.

O tragických kariérach Van Gogha a Gaugina musela vedieť práve to, čo bolo treba na to, aby ju to vydesilo. Spomínam si, s akým vystrašeným výrazom na tvári vošla do mojej izby, ako si úplne skleslo pred o mňa sadla a pozrela na mňa so znepokojením a nemou prosbou. V mysli sa jej museli striedať všetky obrazy z Bohémy, všetky chýry o mizerných maliaroch odsúdených na pijatiku, biedu a tuberkulózu. Na záver to všetko zhrnula pôsobivou myšlienkou, ktorá je, námôjveru, celkom pravdivá, keď sa nad tým človek zamyslí:

„Možnože máš obrovský talent, a tak ťa nechajú skapať od hladu.“

Neviem, koho vlastne myslela tým *oni*. Určite to nevedela ani ona sama. Ale od toho dňa som mal prakticky zakázané dotknúť sa farbičiek. Keďže si nedokázala predstaviť, že mám len obyčajný detský talent, čo aj dozaista bol presne ten prípad, jej nadšenie prešlo okamžite do extrému, a pretože odmietala vidieť ma inak ako hrdinu, videla ma tentoraz ako prekliateho hrdinu. Moje akvarelové farby dostali nepríjemnú tendenciu strácať sa, a keď sa mi podarilo dostať sa k nim

a začal som maľovať, matka vychádzala z izby a hneď sa vracala, motala sa okolo mňa ako rozrušené zviera a s bolestným zdesením hľadela na štetec, až kým som totálne znechutený nenechal farby raz a navždy na pokoji. Dlhو som sa na ňu za to hneval a ešte aj dnes ma vie náhle prepadnúť pocit, že som prepásol svoju životnú šancu.

Podnietený nejakou nejasnou a zmätenou, no zato naliehavou potrebou, som takto vo veku dvanásť rokov začal písať a bombardovať literárne revue básňami, príbehmi a päťdesťstovými tragédiami v alexandrínoch.

Matka nemala voči literatúre nijaký z tých takmer poverčivých predsudkov, ktoré v nej vyvolávalo maliarstvo; naopak, nazerala na ňu dosť priaznivo, ako na nejakú veľkú dámu, ktorú prijímajú v tých najlepších salónoch. Goethe bol ovenčený poctami, Tolstoj bol gróf, Victor Hugo prezident republiky – neviem, skadiaľ to nabrala, ale trvala na tom – a potom sa jej tvár razom zachmúrila:

„Budeš si však musieť dávať pozor na zdravie, kvôli pohlavným chorobám. Guy de Maupassant zomrel ako blázon, Heine ako paralytik ...“

Sedela na svahu, vyzerala ustarostene a chvíľu mlčky fajčila. V literatúre očividne cíhali rôzne nebezpečenstvá.

„Začína to vyrážkou,“ povedala mi.

„Viem.“

„Sľúb mi, že si budeš dávať pozor.“

„Sľubujem.“

Môj milostný život v tej dobe zašiel nanajvýš k vášnivým pohľadom, ktoré som vrhal pod sukne našej slúžky Mariette, keď vystupovala po rebríku.

„Možno by bolo lepšie, keby si sa oženil veľmi mladý s nejakým dobrým a tichým dievčaťom,“ povedala matka, evidentne znechutená.

Obaja sme však dobre vedeli, že to vôbec nie je to, čo sa odo mňa očakáva. Tie najkrajšie ženy sveta, slávne baletky, primadony, všetky tie Ráchel, Duse a Garbo – tomuto som bol v jej predstavách predurčený. Ja som súhlasil. Len keby ten prekliaty rebrík bol trochu vyšší, alebo ešte lepšie, keby len Mariette chcela pochopiť, aké je pre mňa dôležité započat' svoju kariéru hneď a zaraz... Mal som trinásť a pol roka a ešte bolo na čom pracovať.

Keďže hudbu, tanec a maliarstvo sme postupne vyškrtli, napriek nebezpečeniu pohlavných chorôb sme sa napokon zmierili s literatúrou. K tomu, aby sme si začali plniť naše sny, nám už teraz nezostávalo nič iné, len si nájsť pseudonym hodný majstrovských diel, ktoré od nás svet očakával. Celé dni som zostával vo svojej izbe a papier som popisoval fantastickými menami. Matka občas strčila hlavu dovnútra, aby sa informovala o stave mojej inšpirácie. Nikdy nám nezišlo na um, že tie hodiny driny som mohol stráviť užitočnejšie, napríklad zasvätiť ich zhotovovaniu dotýčnych majstrovských diel.

„Tak ako?“

Vzal som hárok papiera a prezrádzal som jej výsledky svojej celodennej literárnej práce. Nikdy som so svojím úsilím nebol spokojný. Nijaké meno, nech bolo akokoľvek krásne alebo zvučné, mi nepripadalo byť na úrovni toho, čo by som bol chcel pre ňu vykonať.

„Alexandre Natal. Armand de La Torre. Terral. Vasco de La Fernaye...“

Takto to pokračovalo celé strany.

Po každej sérii mien sme na seba pozreli a obaja sme pokrútili hlavou. Nebolo to ono – vôbec to nebolo ono. Vo vnútri sme ja i ona veľmi dobre poznali mená, ktoré by sme potrebovali – nanešťastie, všetky sa už rozobrali. *Goethe* bol obsadený, *Shakespeare* tiež a *Victor Hugo* takisto. Bolo to

však práve to, čím som pre ňu chcel byť, to, čo som jej chcel darovať. Občas, keď som sedel za stolom vo svojich krátkych nohaviciach a dvíhal som k nej oči, zdalo sa mi, že svet nie je dosť veľký na to, aby mohol obsiahnuť všetku moju lásku.

„Chcelo by to niečo ako Gabriele d'Annunzio,“ povedala matka. „Dusejka sa kvôli nemu strašne natrápila.“

Povedala to s nádychom úcty i obdivu. Matke sa zdalo úplne prirodzené, že ženy kvôli veľkým mužom trpia, a dúfala, že v tomto smere i ja zo seba vydám všetko. Enormne jej záležalo na mojich úspechoch u žien. Zjavne to považovala za jeden z najdôležitejších aspektov pozemského úspechu.

Bolo to pre ňu niečo, čo išlo ruka v ruku s oficiálnymi poctami, vyznamenaniami, slávnostnými uniformami, šampanským, recepciami na veľvyslanectve, a keď mi rozprávala o Vronskom a Anne Karenine, hrdo na mňa hľadela, pohľadzala mi vlasy a nahlas vzdychala s naivne predvídavým úsmevom.

V podvedomí tej ženy, ktorá bývala taká krásna, ale už tak dlho žila bez muža, bola možno nejaká potreba fyzickej a citovej odplaty, ktorú za seba vyžadovala od svojho syna. V každom prípade, po tom, čo strávila celý deň chodením od domu k domu s kufříkom v ruke – išlo o návštevy u bohatých Angličanov v luxusných hoteloch, kde sa predstavovala ako schudobnená ruská aristokratka, ktorá je nútená predávať svoje posledné *rodinné šperky* – tie jej zverovali obchodníci a patrila jej z nich desaťpercentná provízia –, po dni o to pokorujúcejšom a únavnejšom, že zriedkakedy uzavrela viac než jeden obchod za mesiac, sotva si stihla zložiť klobúk a sivý kabát a zapáliť cigaretu, hneď sa prišla posadiť oproti chlapcovi v krátkych nohaviciach, ktorého gniavila hrôza, že pre ňu nič nemôže urobiť, a preto si celé dni lámal hlavu hľadaním dostatočne pekného, dostatočne zvučného a dosta-

točne sľubného mena, ktorým by mohol vyjadriť všetko, čo sa mu odohráva v srdci, aby v matkiných ušiach znelo nahlas a jasne so všetkou presvedčivou ozvenou tej budúcej slávy, ktorú si zaumienil znieť jej k nohám:

„Roland de Chantecler, Romain de Mysore...“

„Možno bude lepšie vybrať si meno bez *de*, ak by ešte bola nejaká revolúcia,“ hovorila matka.

Postupne som odriekaval litánie zvučných a veľavravných pseudonymov, ktoré mali vyjadriť všetko, čo som cítil, čo som jej chcel ponúknuť. Počúvala pozorne, ale trochu s úzkosťou, a ja som dobre cítil, že nijaké z tých mien jej nestačí, že žiadne pre mňa nie je dost' pekné. Možno sa len snažila dodať mi odvalu a vieru v môj osud. Určite vedela, ako veľmi trpím tým, že som ešte len dieťa, že pre ňu nič nemôžem urobiť. A možno zachytila môj znepokojený pohľad, keď som sa za ňou z balkóna každé ráno pozeral, ako odchádza po avenue Shakespeare s palicou, cigaretou a kufríkom plným *rodinných šperkov*, a keď sme si obaja kládli otázku, či si tá brošňa, tie hodinky alebo tá zlatá tabatierka nájdú tentoraz svojho kupca.

„Roland Campeador, Alain Brisard, Hubert de Longpré, Romain Cortès.“

V jej očiach som jasne videl, že to stále nie je ono, až som sa začal vážne zamýšľať nad tým, či sa mi niekedy podarí jej vyhovieť. Až omnoho neskôr, keď som po prvýkrát začul v rádiu meno generála de Gaulla vo chvíli jeho slávnej výzvy², mojou prvou reakciou bol nával zlosti, pretože mi nepadlo vymyslieť také pekné meno o pätnásť rokov skôr. Charles de Gaulle, to by sa bolo matke určite páčilo, hlavne

² Výzva, ktorá zaznela z Londýna prostredníctvom rozhlasu 18. júna 1940, aby Francúzi naďalej pokračovali v odpore (pozn. prekl.).

keby som to napísal len s jedným l. Život je vydláždený pre-
mrhanými príležitosťami.